

תוכן עניינים

- 7 פתח דבר
- 12 תולדות המחבר - הרב עמרם בלוי ע"ה
- ילדותו ובחרותו • עבודתו כמחנך • הפצת המעיינות • אבי יתומים • חוקר ודורש • פטירתו

בני הצמח צדק

- 27 עס הספר
- 29 מביא
- תיאור שהות הצמח צדק בוויילנא • שבעת קני המנורה - הבנים הקדושים • סדרי נשיאות • הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד • מתנגדים ומשכילים עולים לרגל • בני הצמח צדק והשלטונות
- 57 נסיך השלימות - הרה"ק הרה"ח הר' ברוך שלום שניאורסאהן נ"ע
- הולדתו וגיל חינוכו • במחיצתו של אדמו"ר הזקן • באוהלו של אדמו"ר האמצעי • בצילו של אביו הצמח צדק • דרך עבודתו • דרך ההנהגה • איש מופת והדר • אחר הסתלקות הצמח צדק • אשכבתיה דרבי • צאצאיו
- 73 אריה דבי עילאה - כ"ק אדמו"ר רבי יהודה לייב שניאורסאהן נ"ע מקאפוסט
- הולדתו • המהרי"ל ואדמו"ר האמצעי נ"ע • במחיצת אביו הצמח צדק • גדלותו וצדקותו • נסיעותיו על פני המדינה • המהרי"ל בליובאוויטש - המחלוקת בין אנ"ש • הנשיאות בקאפוסט • אשכבתיה דרבי • צאצאיו • חסידיו ומקושריו • מפתגמיו • שער המעשה
- 125 בית ליאדי - כ"ק אדמו"ר רבי חיים שניאור זלמן שניאורסאהן נ"ע מליאדי
- הולדתו וחתונתו • במחיצת אדמו"ר הצמח צדק • הרבנות בליאדי • סדר הנהגתו • תיאור החצר • שביבים מאמרותיו • הרחש"ז ואדמו"ר מהר"ש נ"ע • שבחי הרב - חסידים מספרים • ליאדי וטשערנאביל • אשכבתיה דרבי • בני משפחתו • חסידיו ומקושריו

159 גאון ישראל – כ"ק אדמו"ר ר' ישראל נח שניאורסאהן נ"ע מניעז'ין .
 הולדתו וחתונתו • משיב דבר ה' זו הלכה - תשובות הרי"ן בחיי הצמח צדק • מסמיך חכמים
 • הישיבה בליובאוויטש • זכה לשני שולחנות • הרבנות בניעז'ין • הישיבה בניעז'ין • איש
 הפלאות ומצניע לכת • הרי"ן ואחיו כ"ק אדמו"ר המהר"ש מליובאוויטש נ"ע • הרי"ן ואנשי
 החיל • אשכבתיה דרבי

186 בן פורת – כ"ק אדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסאהן נ"ע מאוורוטש .
 הולדתו ונישואיו • עבודתו בקודש • פרשת התמנות המהרי"צ לרבנות אוורוטש • הנשיאות
 באוורוטש • חותן המלך • אשכבתיה דרבי • צאצאיו

נכרי הצמח צדק

215 שמע שלמה – כ"ק אדמו"ר רבי שלמה זלמן שניאורסאהן נ"ע מקאפוסט – בעל המגן אבות .
 הולדתו וחתונתו • הרש"ז בצעירותו עם זקני החסידים • במחיצת זקנו - אדמו"ר הצמח צדק
 • קבלת הנשיאות • גודל ענוותנותו • עוזר ומסייע • סדר אמירת דא"ח • עקרונות החסידות
 לשיטת הרש"ז • רבים משכימים לפתחו • רך כקנה וקשה כארז - יחס לתנועת ההשכלה
 • הרש"ז ותנועת הציונות • הרש"ז בעיני סופרי הדור • שיחות קודש • מאמרותיו • גדלותו
 בתורה • אגרותיו • ליובאוויטש וקאפוסט בימי הרש"ז • אשכבתיה דרבי • צאצאיו • ספריו •
 חסידי ומקורשיו • ערים ועיירות בהשפעת קאפוסט • תמונת אדמו"ר הזקן • שער המעשה

289 דובר שלום – כ"ק אדמו"ר רבי שלום דובער שניאורסאהן נ"ע מרעציצא .
 לידתו, חינוכו וחתונתו • שלם בחסידותו: בצל אביו, אחיו ונשיאותו ברעציצא • גדלותו
 בתורה • הרשד"ב בימי הפרעות והסתלקותו • צאצאיו • ממוסמכיו • אגרות קודש

305 המאר הגדול – כ"ק אדמו"ר רבי שמרי' נח שניאורסאהן נ"ע מבאברויסק .
 ימי נעוריו • הרבנות בבאברויסק • הנשיאות בבאברויסק • הישיבה בבאברויסק • עם גדולי
 הדור • עוסק בצרכי צבור • עסקנות למען הכלל • עניני כולל חב"ד • צאצאיו • אשכבתיה
 דרבי • צוותאו • ספרו "שמן למאור" • מוסמכיו • שמועות משמו • אגרות

353 דולה ומשקה – כ"ק אדמו"ר רבי יצחק דובער שניאורסאהן נ"ע מליאדי .
 הולדתו • אמירת הדא"ח • עניני הכלל • בחצרו וקווים לדמותו • אשכבתיה דרבי • צאצאיו
 • ספריו

365 טוב ומטיב – כ"ק אדמו"ר רבי לוי יצחק גוטרמן נ"ע מסיראטשין .
 בן לצדיקי פולין שנהפך לאדמו"ר חב"די • חסידי חב"ד-סיראטשין • אשכבתיה דרבי
 וצאצאיו

368 עניו ולב נשבר – כ"ק אדמו"ר רבי נחום דובער שניאורסאהן נ"ע מאוורוטש .
 חינוכו וקבלת הנשיאות • מצודתו פרושה • אשכבתיה דרבי • ביתו אחריו

ב"ה

פתח דבר

בשבח והודיה לה' יתברך הנני להגיש בזה "זה ספר תולדות אדם" - סקירה מקיפה על תולדות בני "האדם הגדול בענקים", שושילתא דדהבא, בני ונכדי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נ"ע מליובאוויטש.

מקום של כבוד ניתן בחצר חסידות חב"ד לדברי הימים החסידיים ולכתיבתם לזכרון בספר. החל מספר הזכרונות שנכתב על ידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מליובאוויטש בכבודו ובעצמו, עובר בשיחותיו המלאות בתולדות חסידים ואנשי מעשה, וכלה בבקשתו¹ ובבקשת ממלא מקומו, נשיא דורנו, הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע², לכל חסיד אשר עטו בידו להעלות על הכתב את זכרונותיו מימים עברו, "למען ידעו דורותיכם".

ספרות עשירה ורחבת היקף נכתבה בדור האחרון אודות חסידים ואנשי מעשה, ספרי זכרונות ותולדות למיניהם, וכמובן בראש ובראשונה אודות רבותינו נשיאינו נבג"מ אשר לאורם אנו הולכים ואת מימיהם - מעיינות מים חיים - אנו שותים.

נושאים רבים בתחום זה (תולדות חסידים, השתלשלות מנהגים, פרשיות שונות ועלומות בהיסטוריה החב"דית ועוד) נחקרו ונתגלו על ידי סבי, הרה"ח ר' עמרם בלויא ע"ה, אשר לא מנע בר ופרסמם בבימות ובכתבי עת שונים המיועדים לכך.

אך נדמה כי עבודתו השיטתית והיסודית ביותר הינה חשיפת תולדות הרבנים הקדושים, בני ונכדי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נ"ע מליובאוויטש. מחקר מעמיק ואיכותי שנפרש על פני שנים רבות, ופורסם במשך השנים בסדרת מאמרים בגליונות "פרדס חב"ד" ו"היכל הבעש"ט".

1. אגרות קודש אדמו"ר הרי"צ ח"ה עמ' צו וש"נ.

2. אגרות קודש אדמו"ר זי"ע ח"ה עמ' מ.

עוד בחיי רבינו הצמח צדק, ובפרט לאחר הסתלקותו, נהגו בניו הרבנים במנהגי אדמו"רות חב"ד (למעט בנו בכורו כ"ק אדמו"ר הרב"ש נ"ע, שאמנם נהג במנהגי אדמו"רות, אך מיאן לקבל על עצמו את עול הנהגת החסידים³ לאחר הסתלקות אביו הצמח צדק, ולמעט בנו כ"ק אדמו"ר מהרי"צ נ"ע מאוורוטש שנהג במנהגי בית טשערנאביל) ובגינוני מלכות - אמירת מאמרי דא"ח, קבלה ליחידות, עריכת מסעות חיזוק על פני הארץ ועוד כהנה וכהנה, כפי שיובא להלן באריכות.

לאחר הסתלקותם, המשיכו את שושלתם בניהם - נכדי רבינו הצמח צדק נ"ע. כל אחד במקומו הוא: קאפוסט, ליאדי, באברויסק ועוד.

מסכת תולדות חיים זו, עד לבואו של סבי ע"ה הייתה נעולה כמעט לחלוטין ומונחת כאבן שאין לה הופכין בפני הקהל הרחב. זעיר שם זעיר שם היה מפוזר החומר הרב בספריות, בספרים וקבצים שונים, והאדם אשר חשקה נפשו לדעת אודות חייהם נתקל במבוי סתום.

תרמה לכך, כנראה, גם המחלוקת שניטשה במשך תקופה מסוימת בין הפלגים השונים בחסידות חב"ד, ובעיקר בין חצר חב"ד-ליובאוויטש לחצר חב"ד-קאפוסט, במהלכה שרר נתק מסוים בין החצרות. הדברים באו אף לידי כך שאת הספר 'דרך מצוותיך' לרבינו הצמח צדק נ"ע לא למדו בחצר ליובאוויטש, היות ומהדיר הספר והמו"ל - ר' חיים אליעזר ביחובסקי ע"ה - נמנה על חסידי חב"ד-ליאדי, ולאחר מכן מחסידי חב"ד-באברויסק.

מצב זה נמשך עד להסתלקות כ"ק אדמו"ר הרש"נ נ"ע מבאברויסק, ביום ט"ו טבת ה'תרפ"ג. לאחר מכן, כדברי כ"ק אדמו"ר זי"ע, חזרו כלל החצרות ו"נתמזגו ונכללו בליובאוויטש, ונשאר רק כ"ק מו"ח אדמו"ר, שהוא הנהר הגדול והוא יוליכנו לים הגדול, כמים לים מכסים"⁴.

בעקבות זאת הוסרו ההגבלות שנהגו בהן חסידי חב"ד קודם לכן, וכפי שמובא בשם כ"ק אדמו"ר זי"ע הטעם מדוע החלו ללמוד בספר 'דרך מצוותיך': "הייתה זאת [הגבלת הלימוד בספר] הוראת שעה...⁵ ובפירוט יותר נכתב בפירוט על ידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מליובאוויטש אודות ספר 'מגן אבות' לכ"ק אדמו"ר הרש"נ נ"ע מקאפוסט: "על דבר הספר 'מגן אבות' כבר אמרתי בזה כי מה שילמד, אם רק הלימוד הוא כדבעי - טוב הוא. ומה שכותב אודות המסופר בכגון דא נאמר אוטם אזנו משמוע"⁶.

3. והלא דבר הוא שכ"ק אדמו"ר זי"ע הוא בן אחר בן להרב"ש, ואולי זה משלים את אי הנהגת הרב"ש כאדמו"ר לחסידים (ראה גם ימי מלך ח"א עמ' 28), אך בסוד קדושים מי יעמוד.

4. לשון כ"ק אדמו"ר זי"ע בשיחת קדשו, י"ב תמוז התש"ג.

5. המלך במסיבו ח"ב עמ' סז ואילך.

6. אגרות קודש אדמו"ר הרי"צ, י"ג אייר ת"ש.

נוסף על כך אפשר להבחין כי יחס של כבוד ניתן לבני ונכדי הצמח צדק ולתורתם על ידי נשיא דורנו כ"ק אדמו"ר זי"ע באגרותיו, בשיחותיו⁷ ובעיקר ברשימותיו, שם נזכרים הבנים הקדושים וקורותיהם פעמים רבות.⁸

יתירה מזו: מצינו שבעת עריכת קובץ 'יגדיל תורה' (ריכוז חידושי תורה וענינים בתורת הנגלה מאת כ"ק רבותינו נשיאינו נ"ע ומחסידיים), הוכנסו דברי כ"ק אדמו"ר המהרי"ד נ"ע מליאדי תחת מדור 'חסידים הראשונים', וכשהכניסו את הקובץ להגהה בקודש פנימה, הורה הרבי להעביר את דברי המהרי"ד למדור 'רבותינו נשיאינו'⁹, עם הפסק ג' נקודות בינו לבין כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע¹⁰.

גם בנוגע ללימוד תורתם התבטא כ"ק אדמו"ר¹¹: "בעבר, כאמור, לא היו לומדים את ה'מגן אבות' והיתה אמרה שגורה בפי חסידים שאין ללמוד בו, אבל עתה יכולים ללמוד בו - כיון שהם מיוסדים על תורות הצ"צ...".

ועוד אמר: "הם [מאמרי ה'מגן אבות'] מאמרים ערבים ("זיי זיינען געשמאקע מאמרים") והם מיוסדים על תורת הצ"צ עם תוס' ביאור¹².

הרבי אף התבטא כי "בדעתי היה להוציא לאור את כתבי בני הצמח צדק, מכל אחד דרוש¹³. ומעשה רב שאכן הודפסו על פי הוראתו ועידודו הספרים 'שמן למאור' - מאמרי דא"ח לכ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע מבאברויסק, ו'כתבי הרח"א ביחובסקי'.

7. במכתבו אודות מנהג תספורת 'אפשערניש' לילד בגיל שלוש, מצטט כ"ק אדמו"ר זי"ע את דברי כ"ק אדמו"ר המהרי"ד מליאדי בסידורו ש"תספורת זו שייכת לראשית הגז, שזהו ממתנות כהונה" (לקוטי שיחות ח"ז עמ' 352. סי' מהרי"ד ח"א קסט, ב). כמו כן במכתב להרה"ח הרמ"ז גרינגלאס ע"ה מציין הרבי לסידור מהרי"ד (אגרות קודש ח"א עמ' קעז ואילך. נדפס גם בלקוטי שיחות חט"ז עמ' 493 ואילך).

וראה גם בהגדה של פסח שמציין כ"ק אדמו"ר לסידור המהרי"ד, לגבי חיוב סיפור יציאת מצרים (הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים, קה"ת תשס"ב, עמ' טו, ד"ה מצוה עלינו לספר), ולגבי פתיחת הדלת בשפוך חמתך (שם עמ' מג, ד"ה שפוך חמתך). ועוד.

8. כפי שמובא להלן בפנים הספר.

9. כמו כן יש לציין כי בגליונות 'הקריאה והקדושה' ו'בשלשלת היחס' שבתחילת ספר היום יום נכתבו הבנים והנכדים הק' תחת התואר 'כ"ק אדמו"ר'.

וראה דברי כ"ק אדמו"ר בשיחת ליל הושענא רבה ה'תשנ"ב: "מצינו ברשימותיו של כ"ק מו"ח אדמו"ר בנוגע לתולדותיו של הצ"צ... (כמה מהם) נקראים בתואר 'אדמו"ר'. וענין זה מהווה נתינת כח לכא"א מאיתנו בתוככי כלל ישראל, ליקח לעצמו ה'רחבות' וה'התפשטות' שבתואר 'אדמו"ר'!"

10. ר' שלום דובער לוי, עבודת הקודש עמ' כג.

11. המלך במסיבו ח"ב עמ' פה.

12. שם עמ' פד.

13. שם ח"א עמ' ריא.

כמו כן יש לציין את הדפסת סדור מהרי"ד מליאדי (נוסח התפילה עם פירוש המילות עפ"י חסידות, מלוקט מכתבי רבינו הזקן, רבינו האמצעי והרחש"ז מליאדי נ"ע) במהדורה מחודשת על ידי מכון 'אהלי שם', בעריכת הרב יהושע מונדשיין ע"ה. והאמת והשלום אהבו.

בראותו את העזובה השוררת בתחום תולדותיהם ובהבחינו בהערכה המרובה שרחשו להם רבותינו, חגר בעוז מתניו סבי ע"ה ועמל ושקד על פרסום תולדות הרבנים הקדושים, להעמיד עדה ומצבה לאותם קדושי עליון שזכרם לא ימוש מקרבנו.

גם לאחר פרסום מאמריו המשיך סבי לאתר ולהשלים פרטי מידע חסרים וכיוצא בזה, וסוף מעשה במחשבתו עלה, לקבץ את שלל מאמריו בתוספת המידע החדש ולהעלותם עלי ספר לכבוד ולתפארת.

לא עלה בידו של סבי לסיים את עבודתו זו בחייו, וביום ה' ז' אדר שני ה'תשע"ט נלב"ע בחטף לדאבון לב כל, בשנת הפ"ב לחייו.

עתה, לאחר עבודה מאומצת, אודה לה' בכל לבב והנני מתכבד להשלים את מבוקשו הנפשי של סבי ע"ה, ולפרסם בספר שלם זה את מאמריו ועליהם הוספתי הוספות רבות וחידושים שונים, השלמת פרטים, עריכת מראי מקומות וראשי דברים שהותיר בכתב ועוד.

בספר זה מוגשים תולדות הבנים והנכדים הרבנים הקדושים בצורה בהירה ומסודרת ובלשון נעימה, דבר דבור על אופניו, כשלתולדות כל בן ונכד הוקדש פרק מיוחד.

בשורה מיוחדת בספר זה - מאמרי דא"ח מהבנים והנכדים שחלקם באים כאן בדפוס לראשונה מכת"י.

בסוף הספר בא שער 'נספחים' ובו מאמרי סבי בנושאים שונים הקשורים לתוכן הספר.

בתחילת הספר הקדשנו פרק לתולדות חייו של סבי.

כאן מקום אתי להודות לכל המסייעים במלאכה:

בראש ובראשונה לחמי היקר באדם אי"א רב פעלים, פועל בחסד ובאמונה לילות כימים למען הפצת מעיינות החסידות בכל אתר ואתר, הרה"ח ר' משה שילת שליט"א, שעודד וסייע בהוצאת הספר בסבר פנים יפות ועמל על מנת להוציא דבר נאה ומתקבל, לשם לתפארת ולתהילה.

כן יבואו על הברכה הרה"ח ר' מנחם מענדל (בר"י) שי' בלוי, על העזרה והסיוע בהוצאת הספר לאור. הרה"ח ר' שלום דובער (ברי"מ) שי' קוביטשעק על הגהת החומר הרב, הרה"ח ר'

עקיבא שי' שבדיק על המצאת מאמרי הדא"ח מכת"י, והרה"ח ר' אליהו שי' מטוסוב שהאיר את עיניי בהארותיו המחכימות.

וזאת למודעי: עבודת עריכת הספר הסופית על ידי החלה לאחר פטירת סבי. ולכן אם יימצאו טעויות כלשהן ואי־דיוקים יש לתלותם בי ולהודיעני בהקדם על מנת שאוכל לתקנם במהדורות הבאות אי"ה, וה' יכפר.

להערות והארות ניתן לפנות בדוא"ל: mmbloy@gmail.com.

.

אין אנו יודעים את מחשבת סבי לגבי שם הספר, אך על פי דבריו המפורסמים של בעל ספר הרוקח בהקדמתו: "קראתי הספר הזה ר"קח כשמי - אלעזר... כל אדם צריך לרשום שמו בספרו", ראיתי לקרוא את שם הספר שלפנינו בשם "בני הצמח צדק". ומלבד ששם זה מורה על תוכן הספר, הנה דבר פלא - "בני הצמח צדק" עולה בגימטריא מכוונת "עמרם בלויא", ולא דבר ריק הוא.

יש לציין שבהשגחה פרטית יום פרסום הספר חל ביום זכאי, אור לט"ו טבת, יום ההילולא ה"צ"ח לכ"ק אדמו"ר ר' שמריה־נח נ"ע מבאברויסק (ט"ו טבת ה'תרפ"ג), האדמו"ר האחרון לבית קאפוסט. וכפי שנכתב בראש דברינו, מתקופה זו ואילך כל הנחלים הלכו אל הים הגדול, הלא הוא כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מליובאוויטש ולאחר מכן חתנו ממלא מקומו - הוד כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו ז"ע.

ויהי רצון שהדפסת ספר זה תוסיף בהפצת המעיינות חוצה, ויקויים הכתוב "מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", בביאת משיח צדקנו, בשלימות הטוב הנראה והנגלה, בגשמיות וברוחניות, ו"מהרה ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה", וכדברי חז"ל "העולם הזה אירוסין היו... אבל לימות המשיח יהיו נישואין", שמחת נישואי כנסת ישראל עם הקב"ה, וכל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר "הנה אלקינו זה קווינו לו ויושיענו", בעגלא דידן ובזמן קריב, תכף ומיד ממש.

מנחם מענדל בלויא

נכד הרב המחבר ז"ל

נסיון השלימות

הרה"ק הרה"ח הר' ברוך שלום שניאורסאהן נ"ע

הולדתו וגיל חינוכו

הוד כ"ק הרה"ק חסידא ופרישא כבוד קדושת שם תפארתו, מרנא ורבנא ר' ברוך שלום, בנו הבכור של הוד כ"ק אדמו"ר בעל הצ"צ¹, נולד בליאדי (פלך מוהילוב) בשנת תקס"ה², לאביו כ"ק אדמו"ר רבי מנחם מענדיל בעל הצמח צדק ולאמו הרבנית חי' מוסיא בת כ"ק אדמו"ר האמצעי. אדמו"ר הזקן היה הסנדק שלו³ ונקרא שמו בישראל ברוך - על שם אביו של אדמו"ר הזקן, ושלוש - על שם אביו של אדמו"ר הצ"צ. הצ"צ כינה אותו בשם 'רב"ש'.

כשהגיע לגיל שלוש שנים, הביאו אביו אדמו"ר הצ"צ - יחד עם אבותיו הקדושים - עטוף בטלית למלמד שיחל ללמדו א"ב. המלמד הושיבו על ברכו והראה לו על האות א' ואמר לו: התראה צורת אסל ושני דליים תולים משני צדדיו? זוהי האות א'.

בעיני אדמו"ר הזקן לא מצא חן הסבר זה, והוא פנה לילד באמרו: בני, הרואה אתה נקודה למעלה ונקודה למטה וקו אמצעי מקשר בין שניהם, זוהי א'. וחזר על אמירה זו כמה פעמים

1. לשון כ"ק אדמו"ר הרי"צ בגליון הקריאה והקדושה, י"ז שבט תש"ב.
2. לגבי שנת הולדתו ישנן כמה דעות: כ"ק אדמו"ר זי"ע ברשימת היומן עמ' רמט, כותב שנוולד בשנת תקס"ה; ב'הקריאה והקדושה' גליון שבט תש"ב כתוב שנוולד בשנת תקס"ד; מחבר בית רבי מסתפק בשנת לידתו וכותב "נוולד בערך בשנת תקס"ז". אולם הרה"ח ר"י מונדשיין כותב בפרדס חב"ד גליון 8, שבמאמרי אדמו"ר הזקן - תקס"ו עמ' צח בראש המאמר ד"ה 'וידבר וגו' קדש לי כל בכור', נרשם - יום א' ערב חנוכה בסעודת מצוה פדיון הבן, ובמפתח למאמרי אדמו"ר הרי"צ עמ' 8 מפורש, שהוא בסעודת מצות פדיון הבן של רב"ש נ"ע.
3. רשימת היומן עמ' שיז.

בדבקות נוראה, ונפל מכיסאו מרוב התפעלות. כך ספג הילד הקטן כבר בגיל הרך את המשמעות העמוקה של א' חסידי, ודבקותו של אדמו"ר הזקן נחקקה בלבו.⁴

בשונה מאחיו שלא זכו להכיר את רבינו הזקן נ"ע, הרי הוא כבן הבכור זכה להתחנך על ברכיהם של שלושת הרועים, צדיקי הדור: הלא הם אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי ואביו אדמו"ר הצ"צ. שלשתם כאחד חיבבוהו, למדוהו וחנכוהו.



במחיצתו של אדמו"ר הזקן

אף שהיה צעיר לימים - ובעת פטירת זקנו רבינו הזקן נ"ע היה כבן שבע - זכה ואדמו"ר הזקן חיבבו במיוחד.

בכל יום היה נכנס לקודש פנימה וחזר בפניו את אשר למדו המלמד, ובתמורה היה אדמו"ר הזקן מספר לו סיפורים מהבעש"ט ותלמידיו.

פעם סיפר לו שני סיפורים ששמע מרבו המגיד הגדול ממעזריטש. אחרי שסיים את הסיפורים אמר לו אדמו"ר הזקן: "מרבינו המגיד שמענו דברי תורה וגם סיפורים. לדברי התורה התייחסנו כאל תורה שבע"פ, ולסיפורים התייחסנו כאל תורה שבכתב".⁵

מאמירה זו נמצאנו למדים שניים: א. סיפורי אדמו"ר הזקן לרב"ש לא היו רק כדי לשעשע את נפש הילד, אלא בסיפורים אלה הנחיל לו את כל העומק הרב בטמון בהם, כפי שתורה שבעל פה טמונה בתורה שבכתב. ב. הילד הקטן היה מסוגל כבר בינקותו להבחין ולקלוט את התורה, שבכתב ובעל פה, ודרכו העביר אדמו"ר הזקן את מה שהעביר המגיד הגדול לתלמידיו.

לא רק סיפורים הנחיל לו רבנו הזקן, אלא כבר בילדותו הטעימו מיינה של תורה, כפי שמסופר:⁶

בהיות אדמו"ר הרש"ב נ"ע כבן שבע, למד הוא מסכת בבא קמא הפותחת בדברי המשנה "ארבעה אבות נזיקין, השור, הבור, המבעה (נזקי שן) וההבער (נזקי אש)", שפירושם לפי

4. ראה מגדל עז עמ' קעד. בלוח היום יום ח' אדר א' מובא בשם אדמו"ר הזקן - "...מהו 'אלף'? נקודה ממעל ונקודה מתחת וקו באמצע - זהו 'אלף'. על ילד יהודי לדעת שה'אלף' שבתורה הוא ה'יוד' שממעל [ה] יתברך, ששמו מתחיל ב'יוד' וה'יוד' [היהודי], שמתחת וקו האמונה שמאחדם".

5. לקוטי דבורים הוצאת קה"ת, מתורגם ע"י הרה"ח ר' חנוך גליצנשטיין, ח"א עמ' 131.

6. ספר השיחות אדמו"ר הרי"צ תש"א עמ' 64.

הפשט שישנם ארבעה גורמי נזק ראשיים העלולים להזיק לרכושו של האדם, ועל ידם בעליהם יחויבו בנזקים.

אביו אדמו"ר המהר"ש שלח אותו לדודו הרב"ש שיבחן אותו. אחרי שגמר לבוחנו סיפר לו, שבילדותו לימדו אדמו"ר הזקן משנה זו, לא רק לפי הפשט אלא גם לפי יינה של תורה (מה שמעבר לפשט).

וכה פירש אדמו"ר הזקן את דברי המשנה:

ישנם ארבעה דברים הגורמים נזק לאדם עצמו.

א. השור (ו' שרוקה) מלשון 'לשור' לראות, אם האדם מסתכל ורואה דברים שאינו צריך לראותם. ב. הבור (ו' שרוקה) מלשון 'שדה בור', שדה שאינה מעובדת, כלומר: כאשר האדם אינו עובד על עצמו ואינו משפר את מידותיו והנהגותיו. ג. המבעה, זה נזקי השן, כאשר האדם אינו זהיר במאכלו ואוכל בלי מחשבה. ד. ההבער, נזקי אש, כאשר האדם כועס וחמתו בוערת בו מיסוד האש. כל הדברים האלה גורמים נזק לאדם עצמו ועליו להיזהר מהם.

בהיכל הנגינה

ידוע שהנגינה בחב"ד תופסת מקום חשוב עד מאד, ומפורסמת האמרה המיוחסת להרה"צ רבי הלל מפאריטש: "חסיד שאינו יודע לנגן אינו חסיד"⁷.

זכה הרב"ש שגם להיכל זה הכניסו אדמו"ר הזקן בקטנותו. וידוע היה הרב"ש כבר סמכא בניגוני אדמו"ר הזקן ששמע אותם מפיו, ועל ידו עברו ניגוני אדמו"ר הזקן מדור לדור.

סיפר הרז"א - בנו הבכור של אדמו"ר המהר"ש, אחיו של אדמו"ר הרש"ב נ"ע - שבשנה האחרונה לחיי זקנו הצ"צ, כאשר היה חלוש ושוכב במטתו, התאמץ לישיב בסעודת משיח באחרון של פסח. בנו הרב"ש שהיסב עמו ניגן לפניו את ניגוני אדמו"ר הזקן כפי ששמע מפיו.

פנה אליו אביו הצ"צ באמרו: בשעה שתנגן את ניגוני סעודת משיח כפי שניגן אדמו"ר הזקן, תעורר אצלך את כוח הזכרון ותזכר המחזה הקדוש של זקניך רבינו הזקן ואדמו"ר האמצעי נ"ע⁸.

נוסף לזה לימדו אדמו"ר הזקן דקדוק וטעמי הנגינה שבקריאת התורה על כל צורותיה, וכן טעמי נביאים וכתובים. צא ולמד עד כמה סמך אדמו"ר הזקן על קריאתו, שעוד לפני שהגיע לגיל המצוות קרא בתורה במניינו של אדמו"ר הזקן בשבת קודש במנחה ובימי ב' וה'⁹.

7. לפי נוסח אחד. ראה נתיב רש"י להרה"ח ר' לוי יצחק סמינווסקי ע"ה, תלמיד ר' הלל מפאריטש ומחסידי אדמו"ר הצ"צ נ"ע, ירושלים תרנ"ה עמ' לא. וראה גם מבוא לספר הניגונים הוצאת קה"ת ח"א, נוסחאות שונות בזה.

8. ראה ספר השיחות קיץ ת"ש עמ' 74.

9. ספר השיחות תרצ"א עמ' 227. רשימת היומן עמ' קצה. ועיין שו"ע אדמו"ר הזקן (מהדורה חדשה) סי' רפב סעיף ה ובהערות שם.

אולם מה נוראים דברי אדמו"ר הזקן לנכדו הקטן בשעה שקלט היטב את טעמי הנגינה: "בזה שהקשבת וקלטת את טעמי הנגינה שלימדתיך, החייתני. וכוונתי היא: למען תספר זאת באזני בנך ובן בנך, ולא רק לבן בנך אלא עד סוף כל הדורות.. ורצוני הוא שאת הנגינים ששמעת ממני - שהם כפי שמלכות דאצילות מנגנת - ישירו עד סוף הדורות"¹⁰.

אדמו"ר הזקן ברוב גדלותו וקדושתו מטיל על שכמו של ילד כבן שש או שבע את המשימה הגדולה להמשיך את נגינתה של מלכות דאצילות עד סוף כל הדורות...

ואמנם הרב"ש, נאמן לצוואת רבינו, המשיך במשך כל ימי חייו ללמד ולהפיץ את טעמי הנגינה של אדמו"ר הזקן. הוא היה קורא בתורה בציבור במשך כל ימי חייו, לימדם לאחיו הקדושים ולבניהם וגם לבניו ולבני בניו אחריו¹¹.

נער לא ימוש מתוך האוהל

בשנת תקע"ב, כאשר פרצה המלחמה בין רוסיה לצרפת וצבאות נפוליאון פלשו לרוסיה והתקרבו לליאדי, החליט - כידוע - אדמו"ר הזקן לברוח לתוך רוסיה ולקח עמו את כל משפחתו.

מיום הבריחה - כ"ה מנחם אב תקע"ב - ישב הרב"ש במרכבתו של אדמו"ר הזקן, ישן עמו בחדרו, ולא זזה ידו מתוך ידו במשך מאה ארבעים ושנים יום, עד שעת הסתלקותו במוצאי שבת קודש כ"ד טבת תקע"ג.

אדמו"ר הזקן אף חשב עליו ברגעיו האחרונים, כפי שמסופר¹²: כאשר עמדו בני משפחתו סביב מיטתו של אדמו"ר הזקן לפני צאת נשמתו הטהורה, פנה רבנו לנכדו הצ"צ ואמר לו: "אם יש לך שאלה בהלכה שאין אתה יודע את פתרונה, שאל עכשיו ואענה לך".

הצ"צ לא הבין לאיזו שאלה הלכתית ירמזו דבריו. רק כשהגיע בנו הרב"ש להנחת תפילין הבין לאיזו שאלה התכוון והצטער על שלא שאל את רבינו עליה.

וזוהי השאלה: הרב"ש נולד בעל מום בידו הימנית, לכן הוא השתמש בעיקר ביד שמאל, אולם היד הימנית נשארה בכל זאת היד החזקה. כשהגיע זמנו להניח תפילין הסתפק הצ"צ על איזו יד יניח את התפילין. הצ"צ בתשובתו דן באריכות בבעיה זו ואף פנה אל הרה"ח ר' נחמיה מדובראוונא בשאלה זו¹³.

10. ספר השיחות תש"ו עמ' 38.

11. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש עמ' 181, וכן רשימות הרב"ש עמ' 50.

12. רשימות דברים ח"ב עמ' עב.

13. שו"ת צ"צ אורח חיים סימן ה, וכן ראה דברי נחמיה סי' יא וסי' יב.

הרב"ש היה קשור לאדמו"ר הזקן בקשר פנימי ובעומק נבכי נפשו, ולכן פטירת אדמו"ר הזקן השפיעה עליו מאד, ובמשך כל ימי חייו היה שבור בקרבו ולא יכול להתנחם¹⁴.

מספר אדמו"ר הריי"צ שמיום הפטירה קיבל עליו הרב"ש לצום דווקא ביום הולדתו של רבנו הזקן החל ביום ח"י אלול. כך נהג במשך י"ב שנה רצופות. עד שבשנת תקפ"ה דיבר אדמו"ר האמצעי אודות יום הסגולה של יום הולדת הצדיק, שיום זה הוא חג ויום טוב בכל העולמות, ויום של עת רצון, וכי הקב"ה שמח בשמחה גדולה. רק אז התיר את נדרו והקדים את צומו ליום ב' או ה' שלפניו¹⁵.



באוהלו של אדמו"ר האמצעי

עם הסתלקות אדמו"ר הזקן התקשר הרב"ש - והוא בן שמונה-תשע שנים - לזקנו אדמו"ר האמצעי ושהה במחיצתו. גם אדמו"ר האמצעי התייחס אליו כאל חסיד זקן ורגיל שמבין וקולט עניינים נשגבים.

בשנים הראשונות לנשיאותו של אדמו"ר האמצעי, כשהיה הרב"ש בערך בגיל עשר, היה נוהג לשהות בחדרו של זקנו לפני אמירת דא"ח.

ידוע שמיד אחרי הסתלקות אדמו"ר הזקן קמה התנגדות מצד כמה מחשובי תלמידיו להנהגתו של אדמו"ר האמצעי וכמה מהם קיבלו את הנהגתו של הרה"ק רבי אהרן מסטראשעלע. בין מתנגדיו היה גם הרה"ח ר' צבי הירש מדיסנא¹⁶.

פעם אחת, ישב אדמו"ר האמצעי בחדרו תפוס ברעיונותיו ולא יצא לאמירת דא"ח. לפתע תפס האדמו"ר בנכדו הרב"ש ואמר לו:

על כל מתנגדיי אינני מקשה, כי יודע אני את טעמם ונימוקם... אולם על ר' צבי הירש מדיסנא הוא פלא גדול. הלא דרכו נפלאה מאד, וכשהוא מגיע בתפילתו ל"אחד" בקריאת שמע, הוא במדרגה של מסירות נפש ממש. אם כן מדוע הוא בין מתנגדיי!?

14. ספר השיחות תש"ג עמ' 13.

15. שם, עמ' 88 ואילך.

16. על הפילוג בקרב תלמידי רבנו הזקן אחרי הסתלקותו ועל הנהגתו של הרה"ק רבי אהרן מסטראשעלע, ראה בית רבי ח"א פרק כו. כמו כן ראה שם עמ' עו, על האחים רבי אלעזר ור' צבי הירש מדיסנא שחלקו על אדמו"ר האמצעי.

זאת ועוד, גלוי וידוע לפני השי"ת, שכאשר אני הולך לומר דא"ח, אין זה לכבודי או לכבוד בית אבא, כי אם לנטוע אלוקות בנשמות ישראל על ידי אמירת דא"ח.

אחר הדברים האלה יצא לאמירת דא"ח¹⁷.

יש לזכור שהרב"ש היה עדיין ילד קטן, ויש לשער את גודל ההשפעה שהייתה לאמירה זו עליו. ומאידך אנו רואים את גודל ההתייחסות של זקנו אליו, המשתף אותו באחד מרגעיו הקשים.

כאשר זקנו אדמו"ר האמצעי נסע לחודשי הקיץ לנאות דשא, לקח עמו את הרב"ש. ומספר אדמו"ר הרש"ב, שבשנת תקפ"ב כאשר אדמו"ר האמצעי והרב"ש היו בנאות דשא בעיר דוברומיסלב, לקחו זקנו להראות לו את אחוזת ר' ברוך - אביו של אדמו"ר הזקן, את הכרם, הבריכה והמעייין, היכן שאדמו"ר הזקן ואחיו שחקו בקטנותם, וסיפר לו סיפורים מתולדות המשפחה¹⁸.



בצילו של אביו הצמח צדק

בהיותו בכור בניו של אדמו"ר הצ"צ, השפיע עליו אביו בחינוכו ולימודו בנגלה וחסידות והתייחס אליו בכבוד והערכה, וקרא לו בפניו ושלא בפניו בתואר רבי¹⁹. בסעודות והתועדויות היה יושב לימינו של הצ"צ.

כשבגר קבע עמו הצ"צ שיעור יומי בכתבי האריז"ל, פרי עץ חיים וספרי קבלה. מספר אדמו"ר הרי"צ שפעם אחת נכנס אדמו"ר מהר"ש לשאול את הצ"צ עניין מוקשה בכתבי האר"י, והצ"צ הפנה אותו לאחיו הרב"ש²⁰.

17. לפי כת"י בספריה הלאומית דף שי עמ' א. וראה לקוטי רשימות ומעשיות, י. מונדשיין, כפר חב"ד תשכ"ט (מהדורת שכפול) עמ' לד.

18. ספר התולדות אדמו"ר המהר"ש עמ' 143.

19. ספר השיחות תש"ה עמ' 125.

20. רשימת היומן עמ' רכו.

דָּרֵךְ עֲבוּדָתוֹ

הרב"ש היה גדול בתורה, בנגלה וחסידות כאחד. היה עובד ה' באמת, מאריך בתפילתו, בקידוש ובכל דבר שבקדושה²¹. תפילתו הייתה מתוך בכי²² ולב נשבר, עד כדי כך שאביו הצ"צ היה מתקנא בתפילתו ואמר: "מי יתן ויהיה לי לב נשבר כשלו"²³.

כל לילה היה עורך תיקון חצות ומקונן על גלות השכינה בבכיות עצומות²⁴. כמו כן נהג לקום כל יום לפני עלות השחר לעבודת ה', לקיים את מה שנאמר: "אעירה שחר".

בעיקר הצטיין במידת הענווה והצניעות. היה עניו ושפל ברך והסתיר את גדלותו וצדקותו על ידי פשטות הנהגתו. סיפר אדמו"ר הרש"ב שגם באמירת חסידות על ידי אביו הצ"צ, למרות שהיה לו מקום נכבד ב'מזרח', קרה פעם שדחק עצמו בתוך הקהל ועמד על רגל אחת במשך כל זמן אמירת החסידות, בלי לתפוס את מקומו הקבוע ובלי לפצות פה²⁵.

אדמו"ר הרש"ב היה מפליג בשבחו ואמר שהיה גדול, גדול עד מאד²⁶. והוסיף אדמו"ר הרי"צ שגדלותו הייתה כה גדולה שהצליח להסתיר אותה אפילו מאביו הצ"צ²⁷.

מסופר: פעם אחת בערב שבת הלך לבית המרחץ לרחוץ לכבוד שבת. בזמן ההוא היה נהוג שכל מתרחץ לוקח קערה, ממלאה במים ורוחץ את גופו. בבית המרחץ הופיע כנגדו גביר אלים, לקח לו את הכלי וחירף וגידף אותו. הרב"ש, ברוב ענוותנותו לא השיב לחורפו דבר, הלך הביתה וסיפר זאת לאנשי ביתו כמשיח לפי תומו. עוד באותו שבוע רחץ האדם הנ"ל באמבטיה, טבע ומת. ויחרדו כל בני העיר²⁸.

21. רשימות הרב"ש עמ' קלב בשם הרש"ב.

22. ספר השיחות שם.

23. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש עמ' 72.

24. רשימות הרב"ש עמ' עה.

25. שמועות וסיפורים ח"א עמ' 76.

26. רשימות הרב"ש עמ' ו.

27. לקוטי סיפורים עמ' רז.

28. רשימות הרב"ש עמ' ז.